

УКРАЇНЬСЬКА КУЛЬТУРОЛОГІЧНА ДУМКА ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ

Анотація. Розглядається сутність трансформації культурологічної думки з урахуванням відображення її крізь призму змін світогляду людини в українській науці, концептуальні підходи до змісту і наукового підходу в культурологічних дослідженнях українських вчених.

Ключові слова: культурологія, картина світу, культурологічні дослідження.

Аннотация. Рассматриваются смысловое содержание трансформаций культурологической мысли с учетом отражения её через призму изменения мировоззрения человека в украинской науке, концептуальные подходы к содержанию культурологических исследований украинских учёных.

Ключевые слова: культурология, картина мира, культурологические исследования.

Summary. The article examines the reflections of culturological idea in Ukraine in modern realities. Formation of structure and different directions of modern culturological knowledge in Ukraine has a feature which substantially distinguishes it (this process) from the ordinary dynamics of development of this science. An author pays attention to the fact, that today culturology, at least in Ukraine, is in the state of incomplete definiteness, which has resulted in disagreement of the views of its theorists on the subject and methods of its research. The subject circle of culturology is often determined by the domestic researches depending on the aims of culturological cognition. The main ideas of culturology are also developing within the limits of general philosophic knowledge, and also within aesthetics and study of art. On the basis of this, a culturological idea “is mov-

ing” mostly, pushing off the “philosophy of life”, phenomenology, neo kantianism, psychoanalytic theories. Researches are also accompanied by the materials, presented by comparative linguistics which is based on the fundamental linguistic theories. It is stated, that in many cases of study of facts, system of the cultural phenomena, connections among the elements of culture, dynamics of the cultural systems, methods of production and mastering of the cultural phenomena, types of cultures and the one that lies in their basis (norms, valued metrology), are explored in active co-operation of culturology and historical science. In Ukrainian culturology today the religious world views are not only polar opposite to the scientific view and mythological and mystic world views are often parallel and complementary to the natural, philosophical and cosmological world views. The special status is acquired by regional culturology, by exploring the specific displays of cultural creation of different geographical, ethnic, administrative and other territories. But the main problem of the process of formation of study of the culture evolution model by culturology is that this concept did not get clear definition at the wide use in theoretical and practical context. In liberal arts it did not get wide application which stipulated the necessity of appeal of culturology to the theoretical working-outs of engineering and natural sciences. A design method is being opened out in culturology more and more intensive. The specific of development of culturological idea in Ukraine is seen in the fact, that it is forming an interdisciplinary approach as the basic principle of culturological analysis using acquisition of philosophy, philosophy of culture, history, aesthetics, sociology, study of art and other sciences.

Keywords: culturology, worldview, culturological researches.

У сучасній гуманітарній науці в дослідженні культурних процесів спостерігається ціла низка парадигм, концепцій, підходів, у яких культура розглядається крізь призму еволюціонізму, плюралізму, концепції ігрової культури в межах структуралізму, матеріалістичної теорії та ін. Водночас у різноманітності поглядів на культурний процес спостерігаємо й загальне. І таким загальним, на нашу думку, є те, що культура майже завжди позиціонується як процес у площині еволюції людства. Сьогоднішнє знання про культуру може вважатися нашим знанням, але воно не може бути істиною, оскільки еволюціонує та трансформується, зазнає змін упродовж століть завдяки новим науковим дослідженням і прагненню людини дізнатися про навколишній світ якомога більше. Вивчення культури як процесу еволюції людства та еволюції соціуму,

індивіда стає актуальною темою сучасних культурологічних досліджень. **Мета** статті — розглянути трансформацію культурологічних досліджень в Україні з урахуванням еволюції світогляду людини в її сучасному сприйнятті світу.

Вклад матеріалу. Культурологія як наука, що формується на перетині різних і гуманітарних, і природничих, і соціальних знань, постала завдяки науковим розробкам у галузі антропології, а концепцію її сформулював американський антрополог Леслі Уайт в роботі “Поняття культури” (1979 р.), в якій обґрунтував необхідність виокремлення з антропології знань про культуру в особливу галузь у комплексі суспільних наук [12]. Водночас на сьогодні культурологія, принаймні в Україні, перебуває у стані неповної визначеності, наслідком чого є розбіжність у підходах

теоретиків щодо предмета і методів її дослідження. Це пов'язано зі складністю визначення сутнісного поля предмета культурології з огляду на його комплексність. Процес її інституалізації інтенсивно відбувається в сьогоденні, про що свідчить значна кількість культурологічних досліджень, які здійснюються і у вищих навчальних закладах, і в академічних наукових установах України [10; 11]. Спільним є те, що всі культурологи в дослідженнях використовують міждисциплінарний науковий підхід, що сприяє поглибленому і всебічному висвітленню загальнотеоретичних і прикладних проблем. У багатьох дослідженнях предметом часто визначається сукупність питань походження, функціонування і розвитку культури як специфічно людського способу життя, відмінного від світу живої природи. Культурологічні дослідження спрямовуються на вивчення більш загальних закономірностей розвитку культури, форми її прояву, присутності у всіх відомих науці культурах. Це свідчить про те, що національна культурологічна думка знаходиться у загальному дискурсі світових наукових тенденцій і парадигм. Утім, "західним" науковим співтовариством термін "культурологія" не сприйнятий як науково оформлена дисципліна із своєю структурованою системою знань і чітко вираженими дисциплінарними межами. Культура як феномен розглядається й досліджується вченими інших країн у межах таких дисциплін, як соціологія, структурна лінгвістика, семіотика, психологія, соціальна й культурна антропологія, де підставою для досліджень і висновків є емпіричний матеріал.

Формування структури й різних напрямів сучасного культурологічного знання в Україні має особливості, що суттєво відрізняють цей процес від звичайної динаміки розвитку цієї науки. Вітчизняними науковцями предметне коло культурології часто визначається залежно від мети й завдань культурологічного пізнання. Так, факти, системи культурних феноменів, зв'язки між елементами культури, динаміка культурних систем, способи виробництва і засвоєння культурних феноменів, типи культур і те, що лежить в їх основі (норми, ціннісні виміри), досліджуються за активної взаємодії культурології та історичної науки. І тут зв'язок історії й культурології є очевидним, оскільки культурологія займається, передусім, вивченням історії культур, а вивчити й аналізувати культури народів або епох неможливо без урахування історичних подій. Стадіально-

регіональний тип культури, історична епоха, культурний простір, культурний час, культурна картина світу стають ключовими поняттями сучасних культурологічних досліджень. Отже, культурологія, що нерідко в українських наукових розробках, посібниках для вищих навчальних закладів трактується як історія культури, знаходиться на стику з історичною наукою [9; 11].

Основні ідеї культурології розвиваються і в межах загальнофілософського знання, а також естетики та мистецтвознавства. Взаємозв'язок культурології з філософією та естетикою віднаходимо в тому, що її теоретичні принципи залежать від світоглядних позицій, методології, філософсько-естетичної концепції персоналії філософа або іншого дослідника, який стоїть на цих позиціях [1; 3; 6; 7]. У ХХ ст. культурологія значною мірою "рухається", ґрунтуючись на "філософії життя", феноменології, неокантіанстві, психоаналітичних теоріях. Дослідження супроводжуються матеріалами, представленими семіотикою, яка базується на порівняльному мовознавстві [8; 13]. Взаємодія культурології з релігієзнавством є ще одним з векторів досліджень, за яким здійснюється вивчення питань релігійної типології культур, здійснюється аналіз особливостей християнського, ісламського, буддистського, індуїстського та інших вимірів культури, вплив релігії на формування художньої культури, картин світу, стереотипів поведінки, системи цінностей і базових понять, властивих різним культурам. Водночас розглядаються цінності взагалі й моральні цінності зокрема [8]. На дисциплінарній межі з мистецтвознавством знаходяться культурологічні дослідження, предметом яких є соціально-естетична сутність мистецтва, його походження, закономірності розвитку, особливості та зміст видової специфіки мистецтва, природа художньої творчості, місце мистецтва в духовному житті суспільства [3; 6]. У дослідженні специфічних проявів культуротворення різних географічних, етнічних, адміністративних та інших територій особливого статусу набуває регіональна культурологія.

Специфіку розвитку культурологічної думки в Україні спостерігаємо в тому, що, використовуючи надбання філософії, філософії культури, історії, естетики, соціології, мистецтвознавства та інших наук, вона сформувала міждисциплінарний підхід як засадничий принцип культурологічного аналізу. Українські вчені, перебуваючи в загальноцивіліза-

ційному науковому дискурсі, вивчають культуру як надскладний системний об'єкт, утворений з безлічі підсистем, як глобальний феномен, пов'язаний з розвитком людського інтелекту. Культурологія виходить на міжпредметний рівень узагальнень, стає складовою різних напрямів наукових досліджень, ініціює питання буття самої культури та спонукає різні науки до аналогічних досліджень. А як наслідок у поле зацікавлень останніх потрапляють питання природи культури, її взаємозв'язку із суспільним буттям, буттям людини в культурі, закономірності розвитку культурних, художніх, стильових явищ тощо й головне — буття людини в просторі культури [2; 5].

Сформовані в минулому наукові парадигми у ХХІ ст. зазнають певних змін. Формується новий культурологічний категоріально-поняттєвий апарат, що створює умови для засвоєння нових підходів до дослідження еволюції культури. Отже, культурологія створює інший рівень осмислення реальності, формує наукову передумову до пізнання світу в сцієнтичному ракурсі різноманітності світів. Пропонується це й тим, що сучасна техногенна цивілізація створює дедалі жорстокіші умови для виживання людства. За всього розмаїття наукових підходів проблемним для культурології є питання створення моделі еволюції культури, виявлення внутрішнього змісту, структур інтеграції на символічному й концептуальному рівнях. Проблема полягає у тому, що трансформація культури впливає на виявлення теоретичної структури моделі досліджуваної культури. Модель еволюції культури як абстрактна ідеальна конструкція, що відбиває світогляд людини в її реальному та ірреальному сприйнятті світу, в культурологічних дослідженнях є доміантною категорією, що виконує функцію культурно-історичної універсалії [4]. Модель культурної еволюції, а також її компоненти (світ культури, соціальний, політичний світи тощо), культурологією розглядаються як відкриті системи, що саморозвиваються.

Головною проблемою процесу становлення вивчення культурологією моделі еволюції культури є те, що, широко використовуване в теоретичному і практичному контексті, це поняття не здобуло чіткого визначення. В гуманітарних науках воно не набуває широкого застосування, що обумовило необхідність звернення культурології до теоретичних розробок технічних і природничих наук. Метод

моделювання розгортається в культурології дедалі інтенсивніше. Окремі аспекти моделювання викладено в працях українських і зарубіжних дослідників, у яких науковці виявляють різні аспекти дієвості використання методів моделювання в процесі пізнання, акцентуючи увагу на формуванні моделі світу [8; 20]. Так, у процесі пізнання культурологія створює власну модель світу, де картини світу відображають різні форми буття: природну, соціальну, культурну, політичну тощо. Картина світу розглядається частіше як спрощене відображення всієї сукупності уявлень про світ усередині певної традиції. У дослідженнях з'являються міфологічна, філософська, релігійна, наукова тощо картини світу.

У науці й різних культурних практиках ХХ ст. спостерігаємо нові підходи у формуванні наших уявлень щодо картин світу. Цьому сприяли відкриття у квантовій фізиці, кібернетиці, синергетиці та ін., які вказували на єдність і цілісність світу, на його часовий і еволюційний характер, пов'язаність і взаємозалежність різних структур. У зв'язку з цим з'являються фізичні картини світу: загальна фізична, механічна, електродинамічна, квантово-релятивістська, квантово-польова, вакуумна картини світу тощо.

Треба зазначити, що й такі компоненти людського знання, як релігія, міф і магія, і далі формують специфічні картини світу — релігійні, міфологічні, містичні. В культурології релігійні картини світу є не тільки полярними протилежностями науковій картині, а і взаємодоповнювальними міфологічними й містичними картинами світу, часто виступаючи як паралельні й комплементарні природничим, філософським і космологічним картинам світу [8]. У культурологічних дослідженнях спостерігаємо зацікавленість міфологічними, містичними знаннями, особливо зростає інтерес до досвіду пізнання світу у філософських вченнях Давнього Сходу. Сучасні культурологічні дослідження показують, що протягом історичного розвитку людство накопичило значний обсяг знань щодо якісної своєрідності різних варіацій картин світу в межах певних епох, на різних етапах розвитку соціально-економічних і культурних аспектів, залежно від етнічних і національних пріоритетів. У духовній, ментальній сфері створювалися "ідеологічні" основи культур, тобто їхні образи й картини, або модель світу. Внаслідок цього, модель світу виявляється в ментальності будь-якої культури [7]. Дослідження показують, що в сучасній

культури раціоналізм у “картині світу” домінує над духовною, сакральною частиною світогляду особистості. А місце індивіда в соціокультурному просторі визначає обсяг і якість отриманої ним інформації.

Отже, інституалізуючись, культурологія доводить, що процес її еволюції, як і еволюції культури, не є спонтанним. Він відбувається у напрямку, заданому фізичною необхідністю виживання людини як біологічного виду та адаптацією її до інших систем і видів матеріального й духовного порядку. Моделювання соціокультурної системи здійснюється через сукупність сприйнятих змістів, що дає змогу людині й суспільству органічно взаємодіяти з усіма системами розвитку: життєзабезпечення, матеріальною, духовною, соціальною, культурною, політичною тощо. Культурологія разом з іншим науковим знанням доводить, що в культурі формується модель світу як цілісна система, де кожний елемент безпосередньо або побічно пов’язаний з іншими. Ця система постає як узагальнена модель людського світу, яка проявляється в культурі й засвоюється індивідами в процесі соціалізації. Відповідно до моделі світу, що існує в культурі, здійснюються й сучасні варіації діяльності й поведінки людей, характерних для певної епохи соціального розвитку. Тому сучасна модель світу в її історично конкретному контексті та змісті може бути розглянута як основа культури відповідної епохи. Вона відбиває світогляд нашої епохи, визначаючи не тільки пояснення й розуміння, а й почуття людини й погляд на навколишній світ. У різних типах культур, які є характерними для різних суспільств, що історично

змінюють одне одного, культурологія виявляє як загальні інваріанти, так і особливі специфічні риси. У свідомості людини певної епохи всі ці риси поєднані в одне ціле, оскільки свідомість у реальному її бутті — це не абстрактна свідомість взагалі, а індивідуальна та суспільна свідомість, яка набуває розвитку та має в кожен історичну епоху конкретний зміст.

Висновки. Сучасним змістом культурологічного знання в Україні про світ є культурні, історичні, соціальні, філософські, природознавчі тощо досвіди пізнання. Культурологія, використовуючи можливості міждисциплінарного дослідження, вивчає еволюцію культури як цілісну систему з динамічним циклом структурного функціонування, де окремі образи — елементарні частинки, сповнені власного змісту, перетворюються на картини. Під впливом різних чинників картини набувають на різних етапах нового змісту й сенсу, утворюють певну конструкцію, каркас якої, власне, і є моделлю світу. Подальша трансформація культурології може розкриватися за допомогою теоретичного аналізу й емпіричного узагальнення, соціологічних, історичних, етнографічних, мистецтвознавчих і інших методів дослідження. Залучення всіх елементів культури в систему, що сьогодні активно самоорганізується, уявляється перспективним напрямом культурологічного аналізу. Подальші культурологічні дослідження мають розкрити сутнісні особливості сучасного буття культури, зокрема, взаємодії в ньому традиційного й інноваційного, стійкого й історично мінливого.

Література:

1. Більченко Є. В. Культурологічний дискурс філософії діалогу: Чужий. Інший. Близький. Третій: дис. ...доктора культурології: 26.00.01 / Є. В. Більченко; НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – 442 с.
2. Богущкий Ю. П. Самоорганізація культури: онтологія, динаміка, перспектива: монографія / Ю. П. Богущкий. – К., 2008. – 199 с.:
3. Гуменюк Т. К. Естетика постмодернізму. Кінець стилю? / Т. К. Гуменюк // Наук. вісн. НМАУ ім. П. І. Чайковського. – К., 2004. – Вип. 37: Стиль музичної творчості: Естетика. Теорія. Виконавство. – С. 13–20.
4. Дриккер А. С. Еволюція культури: інформаційний отбор / Дриккер А. С. – Спб., 2000.
5. Кримський С. Б. Цивілізаційний розвиток людства / С. Б. Кримський, Ю. В. Павленко. – К.: Фенікс, 2007. – 316 с.
6. Легенький Ю. Г. Культурологія зображення. Опыт композиционного синтеза / Ю. Г. Легенький. – К.: ГАЛПУ, 1995. – 412 с.
7. Личковах В. А. Філософія етнокультури. Теоретико-методологічні та естетичні аспекти історії української культури: монографія / В. А. Личковах. – К.: Вид-во ПАРАПАН, 2011. – 196 с.
8. Опанасюк О. П. Іntenціональність у просторі культури: мистецтвознавчий, культурологічний та філософський аспекти: монографія / О. П. Опанасюк. – Львів: Ліґа-Прес, 2013. – 448 с.
9. Основи культурології: навч. посіб. / за ред. Л. О. Сандюк та Н. В. Щубелки. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 400 с.
10. Парохонський Б. О. Методологічні аспекти культурології / Б. О. Парохонський // Магістеріум. Вип. 5. Культурологія. – К.: Стилюс, 2000. – С. 4–12.
11. Шейко В. М. Культурологія: навч. посіб. / В. М. Шейко, Ю. П. Богущкий, Е. В. Германова де Діас. – К.: Знання, 2012. – 494 с.
12. Уайт Л. Наука о культуре / Лесли Уайт; [пер. с англ.]. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2004. – 1064 с., 2006. – С. 19, 152, 165.
13. Юджін І. М. Формування визначників української культури: культурологічні студії / І. М. Юджін. – К.: Ін-т культурології Акад. мист. України, 2008. – 184 с.